

Tanulni nemcsak kényszerből lehet

december 17, 2014

Tanulni nemcsak kényszerből lehet – Zádrovich Adél beszélget Fóti Péterrel

A demokratikus iskoláktól az otthonoktatásig

Az iskolarendszer több száz éve ugyanúgy működik: tanít és tesztel. A fejünkbe önti a tudást, és számon kéri. Nem kérdezi meg, akarjuk-e vagy sem, egyáltalán érdekel-e a tananyag. A demokratikus iskolák és az otthonoktatási mozgalmak ezzel szemben azt mondják: a tanulás nem külső kényszer, hanem belső indíttatás kellene, hogy legyen. Fóti Péter oktatáskutatóval a tanulás alternatív módjairól beszélgettünk.

Magyarországon is egyre többen választják az otthonoktatást. Felfoghatjuk ezt az iskolarendszer kritikájának vagy csak speciális egyéni igényekről van szó?

Én mindenképpen azt gondolom, hogy az otthontanulás a gyárszerű iskolarendszer kritikája. Manapság az iskolában a gyerekeknek csak a fél agyát veszik figyelembe: azt, amelyik képes tényeket eltárolni. Ezeket aztán vissza kell mondani, így le lehet mérni a tudást. Ugyanakkor a jobb féltekét, ami a bal kezét vezérli, az iskolarendszer háttérbe szorítja, vagy nem támogatja. Azt is látjuk, hogy az iskola nem nagyon hajlandó változni – gyakran mondják, hogy konzervatívabb, mint az egyházak. Ez egy óriási rendszer: az Egyesült Államokban több mint négymillió tanár van, ami Magyarországnak majdnem a

fél lakossága. Ehhez rettenetesen sok tanárképző intézmény is tartozik, és az onnan kikerülő emberek is gyárszerű képzésben vesznek részt. Nem nagyon tudják máshogy elképzelni a tanítást, mint ahogy ők maguk tanulják: „tell them and test them” („mondd meg nekik, aztán kérdezd ki őket”). Ehhez képest otthon egészen más tanulási környezetet tudnak adni az emberek a gyerekeiknek. Természetesen nagyon erős az „Istennel otthon” irányzat is: főleg Amerikában, de Magyarországon is sok család vallási vagy világnézeti okból tartja otthon a gyerekeit. Vannak olyanok is, akik otthon tulajdonképpen az iskolát másolják, csak a gyerek nem az iskolapadban ül, hanem az otthoni „padban”. Ugyanakkor nagyon jelentős ezen a mozgalmakon belül az „unschooling” szemléletmódja, ami azt mondja, hogy az egész gyereket akarom látni, az egész gyereket akarom fejleszteni – kezdve azzal, hogy jó kapcsolatai legyenek velem, a világgal, a többi emberrel, a természettel. És akkor ezek a gyerekek egészen máshogy tudnak fejlődni. Amerikában, ahol elég sok otthontanuló gyerek van, a felsőfokú intézmények szinte vadásznak rájuk, mert sokkal kiegyensúlyozottabbak a társaiknál. Ott már a gyakorlatban is bebizonyosodott, hogy az otthontanulás nem teszi tönkre a gyerekeket, éppen ellenkezőleg.

Az alternatív iskolákkal szemben – mint a Waldorf, a Montessori stb. – is terjed a homeschooling, unschooling. Vajon miért?

Amikor azt mondod, hogy Waldorf, Montessori stb., akkor ebben a satöbbiben vannak olyan dolgok, amelyekről érdemes külön beszélni. Izraelben például ezt úgy mondanák, hogy Waldorf, Montessori és demokratikus iskolák (mert ott ezek általánosan ismertek). A tanárképzőkben nálunk is megtalálod a Summerhill-t alapító A.S. Neill nevét, de az már Magyarországon kevésbé ismert, hogy a skót pedagógus nyomán egy kisebb, de jelentős iskolarendszer is kialakult, ami alapjaiban nagyon hasonlít az unschoolingra. Valamelyik nap olvastam egy könyvben, hogy az unschoolingnak és a demokratikus iskoláknak az alapvetése

nagyon sok vonatkozásban hasonló. Például az unschooling és a demokratikus iskolák is elutasítják a kényszerített tanulást. Tanulni három módon lehet: önállóan, barát vagy felnőtt segítségével, és úgy, hogy te nem akarsz tanulni, de valaki rákényszerít – ez az ún. kényszerített tanítás. Ezt utasítja el az unschooling és a demokratikus tanítás – holott ez az egész iskolarendszer alapja. A Montessori és a Waldorf-iskolák is egy pedagógia paradigma egyik oldalán állnak: én tudom, hogy mire van szükséged, és ebből indulunk ki. Egy Waldorf-iskolában is azt mondják, hogy két év alatt tanulj meg olvasni. A demokratikus iskolák és az unschooling viszont azt mondja, tudunk várni, nem vagyunk rászorulva a kényszerített tanításra. Ennél fogva más a tanulás minősége: amit azért tanultam meg, mert én akartam, egész máshogy marad meg az agyban, mint az, amit azért tanulok meg, mert mások mondták. Persze a Montessori és a Waldorf iskolákban is vannak nagyon jó dolgok. A Montessoriban nagyszerű, hogy mindent a kezekkel kezdenek. Ha megnézzük a nyelv kialakulását, az mindig a gesztikulálásból indult ki, azzal volt kísérv. Kicsi gyerekeknél a Waldorf is jó, de nem viszik tovább következetesen a szemléletet az iskolás korba.

Miért lehet jó az iskolarendszeren kívüli oktatás? Milyen előnyei vannak a hagyományos oktatással szemben?

Az iskolák általában nagyon izoláltak a környezetüktől. Úgy vannak felépítve, hogy egy bejárat van, és a gyerekek az iskolán belül töltik el az idő nagy részét. Persze vannak tanulmányi kirándulások és egyéb programok, de mindezeket az otthonoktatás sokkal rugalmasabban tudja beilleszteni. Óriási változás, hogy ma az iskolán kívüli világ is nagyon „educative”: rengeteg olyan dologgal találkozunk, amiből lehet tanulni. Az én fiam úgy tanult meg olvasni, hogy iskolából hazafelé jövet egy csomó feliratot látott, és egyszer csak összeolvasta a betűket. A másik előny a rugalmasság: a gyerekek sokszor egy tanulási folyamatot félbehagynak, látszólag nem történik semmi, és jóval később újra

visszatérnek oda, és csinálják tovább. A fiam például 3-4 évvel ezelőtt, amikor nagyon szabad iskolába járt, megtanult diabolózni. Ez egyfajta zsonglőrmutatvány, amikor két pálcika közötti zsinóron pörgetnek egy orsószerű dolgot. Évekig nem foglalkozott vele, most pedig elővette, és újra nagy örömet talált benne. Amikor hétvégén kirándulni mentünk, egy csomó gyerek gyűlt köré, amikor megmutatta, mit tud. Annyival is jobb az unschooling, hogy az ember pillanatonként megváltoztathatja azokat a forrásokat, amelyekből a gyerek tanulhat. Az egyik legnagyobb ártalom az iskolában a tankönyv. Az otthon tanulók viszont olyan könyveket használnak, amiket hasznosnak találnak. Sajnos elég kevesen vannak, akik ezt a tanulási módot megengedhetik maguknak. Magyarországon azt érzem, a gazdasági korlátok nagyon erősen afelé tendálnak, hogy ezek a családok megtalálják egymást, és közösen tanuljanak – ami persze nagyszerű.

Mindenkinek való ez a fajtat tanulási mód? Minden gyereknek ez a legjobb?

A jó szülő hallgat a gyerekére. A gyerekek ki szokták nyilvánítani, hogy mit szeretnének. Van egy angol író, aki oktatási kérdésekről ír, és mindig biztos volt abban, hogy ők márpedig otthon fogják tanítani a saját gyerekeiket. A gyerek mégis inkább iskolába akart menni. Meghallották a kívánságát, és iskolában tanul. Az én fiam egy évig volt itthon, és teljesen világos volt számára az év végén, hogy szeretne visszamenni iskolába. Ezt a gyerekek megmondják, csak meg kell hallgatni. Van, aki ezt szavakban nyilvánítja ki, más testi tüneteket produkál, megint más magatartászavaros lesz. Ma az iskolarendszer nem egy szolgáltatás, hanem kényszer, még ha szerencsére vannak is benne kikapuk, ahol ki lehet ugrani.

Amit a leggyakrabban felhoznak az otthontanulás mellett, hogy az egyéni igényeket jobban figyelembe tudja venni. De az iskolában vannak keretek, szabályok, és erre is szükségük van a gyerekeknek.

Szerintem itt mindig nagyon könnyen csúsznak össze dolgok. Említettük a demokratikus iskolákat, mint amelyek nagyon hasonlóak az unschoolinghoz. Ott is vannak szabályok, de ezeket a gyerekekkel együtt hozzák a tanárok. A probléma az, hogy a hagyományos iskolákban ezek olyan szabályok, amelyeknek alá kell rendelődni anélkül, hogy az embernek szava lenne a meghozatalukban. Van egy nagyon szép mondat, amit a demokratikus iskolák ősatyja, az amerikai Homer Lane mondott: minden gyerek karakterének jót tesz, ha beleszólása lehet a saját életébe. Nem önmagában jó, hogy a gyerek iskolában lehet, társak között lehet. Mindig a minőségét kell nézni. Ha egy iskolában katonás fegyelem uralkodik, ha büntetnek, ha a gyerekek félnek, az nem jó nekik. Akkor sokkal jobb otthon, egy olyan szülővel együtt, aki képes a gyereket meghallgatni, aki védi őt, vigasztalja, aki szoros emberi kapcsolatba tud lépni vele. Az olyan családokban, ahol a felnőttek mindezt biztosítani tudják, fejlődnek a gyerekek. Viszont ahol nem hallgatnak a gyerekekre, ahol ellentmondásosak a velük szembeni követelmények, ahol terror van, ott ártalmas otthon tartani őket.

Tehát nem feltétlenül az elvekkel van mindig a baj – például hogy osztályozzák a gyerekeket – , hanem ha ezeket rosszul használják?

Az osztályzás tényleg döntő kérdés. 2006-ban írtam egy hosszú cikket, „Az osztályzás ellen” címmel. Végző soron az a dilemma, vajon mérni kell-e a gyerekek teljesítményét vagy sem. Mert az osztályzás egyfajta mérés, ítélet. Én azt gondolom, hogy az osztályzás alapvetően nem jó. Jobb volt az, amikor a gyerekeket szövegesen értékelték. De még ezt is lehetett mechanikusan csinálni: a tanár elővett egy mintát, és csak beleírta a gyerek nevét. Az osztályzás megint kicsit arról szól, hogy mondd meg nekik, mit tanuljanak, aztán vizsgáld meg, hogy megtanulták-e. Ha tényleg jó hangulat uralkodik egy iskolában, akkor az emberek tudják egymásról, mi az, amit meg akarnak tanulni, és megtanulják. És az öröm, amit

ezzel kapcsolatban éreznek, sokkal fontosabb, mint hogy milyen jegyet kapnak. A piros pontos értékelés oda vezet, hogy a gyerekek elveszítik azt az örömet, ami az igazi tanulás természetes velejárója. Most épp egy cikken dolgozom, aminek az lesz a címe, hogy „Kövek az agyban”. Vannak az agyunkban ilyen megkövesedett képzetek: azt gondoljuk, ha a gyereket nem értékelték, akkor abból baj lesz. Nem lesz belőle baj. Ha megindulna egy következetesebb iskolareform, akkor biztos, hogy az osztályzást inkább ki kéne kapcsolni vagy minimálisra redukálni – például négyévente vagy a következő iskolafokozat elérése előtt alkalmazni. Angliában eltörölték az érettségit, és a gyerekek csak azokból a tárgyakból tesznek le vizsgákat, amelyekkel kapcsolatban szeretnének továbbtanulni. Kicsit el kellene engedni azt a görcsöt, ami az iskolával kapcsolatban bennünk van, mert ez nem a gyerek érdekét szolgálja, hanem a szülő egójából, rossz tapasztalataiból táplálkozik. Sokkal inkább a gyereket kéne nézni, hogy örömmel tanul-e.

Ha nem a dicséret és büntetés mentén, akkor hogyan lehet jól motiválni a gyereket?

Úgy, ha sokféle dolgot lát maga körül, tehát kihívásokkal teli és biztonságos környezetben van. Ha van egy ajánlat, ami érdekes, ahova ő bekapcsolódhat, de ez nem kötelező. A gyereken megvan a motiváció, ez veleszületett, természetes tulajdonsága. Ezt a motivációt csak el lehet törölni. A probléma az, ha már egyszer eltöröltem, akkor mi van? Meddig kell várni, amíg ez a természetes motiváció újra előkerül? Van olyan gyerek, akiből talán soha nem bújik elő újra a kíváncsiság, és van, akiből előjön. De semmiképpen nem 5-10 perces szünetekre van szükségük, hanem hosszú gyógyulási folyamatra. Nem arról van szó, hogy ne lehetne jutalmazni a gyereket. Ha látod, hogy a gyerek őszintén örül a saját sikerének, ettől még meg lehet jutalmazni. A büntetés már nehezebb ügy. A motivációnál figyelni kell a gyerekekre, hogy mi érdekli, és ezt az érdeklődését kell táplálni. Ha fantasztikus könyveket olvas, akkor ilyeneket kell a kezébe adni. Ha

érdeklődik a lovak iránt, lovakról szóló filmre megyek vele. Úgy kell elképzelni a gyereki ismereteket, mint egy gömböt, ami tágulhat –de csak akkor, ha olyan dolgokat mutatok neki, ami ehhez a gömbhöz kapcsolódik. A tanulás egy kiterjedő folyamat, amit nekem kell támogatni, de aminek a kiindulópontja a gyerek – amit ő tud. Nem motiválni kell, hanem támogatni. És nem szabad azt hinnem, hogy ha nagyon okos lennék, motiválni tudnám abban, amit nem akar megtanulni –arra csak kényszeríteni lehet, hogy megtanulja.

Van-e amit a szülőknek tanácsolnál? Mire figyeljen oda, ha az otthoni iskolázás mellett dönt?

Talán egyet mondanék, ami fontos. Minden tanulás vagy minden jó gyereknevelés onnan indul ki, hogy én a saját gyerekkoromat alaposan feldolgozom. Az én nagymamámnak az volt az elve, hogy amit veled elkövettek, azt te nem fogod elkövetni a saját gyerekeddel. Nem biztos, hogy igaza volt. A szülő, aki otthon tanítja a gyerekét, gondoljon arra, hogy a saját gyerekkori élményeit feldolgozza, az innen eredő problémáival komolyan szembenézzon – hogy pszichológussal, barátnővel vagy egy jó könyvvel teszi, az mindegy. Ha a saját mentálhigiénéjére gondol, akkor fog sikerülni neki a saját gyerekével is jobb kapcsolatot építeni otthon, akkor tudja majd a türelmetlenségét levetkőzni. Ne csak a gyerekekre gondoljon, hanem az egész családra, és arra, hogy a gyerekek igazán akkor fejlődnek, ha biztonságos kapcsolatban vannak azokkal, akik körülöttük vannak – szülők, testvérek, nagyszülők. A francia André Stern, aki soha nem járt iskolába, művészcsaládból jött, ahol természetes volt, hogy foglalkoznak a gyerekekkel – tehát nem lehet egyetlen példából általánosítani, és azt se lehet gondolni, hogy minden otthonoktató család sikeres lesz. A biztonságos és jó emberi kapcsolatok adják igazából a motivációt, és az ilyen környezetből kikerülő emberek lesznek tényleg kezdeményező-képesek. Az iskola a kezdeményezőkézséget is csökkenti. Olyasfajta világgépet közvetít, mintha az ember egész életében egy hotelban lakna,

ahol állandóan kiszolgálják, főznie se kell, nem is kell kicserélnie a lepedőjét, csak tanul, később dolgozik. Egy otthon tanuló gyerek azáltal, hogy részt vesz az otthoni munkákban vagy kezeli a család pénzügyi dolgait, természetesen folyik bele az életbe –ezért képes lesz önállóvá válni. Nem olyan rég találkoztam egy Újvidékről jött magyar sráccal, segítetttem neki Ausztriában munkát találni. Mondta, hogy ő nagyon jó volt az iskolában, de amikor az életbe kikerült, rájött, hogy nem tud semmit. Az iskola nem azt méri, mennyire vagy életrevaló, hanem hogy mennyire tudod kognitívan felfogni a dolgokat. Ha jó az unschooling, akkor azért, mert a bal és jobb agyfélteke közötti egyensúlyt sokkal jobban megteremti, ezáltal integráltabb lesz az ember, és ez az életben kamatozik. Nem mennyiségi dolog a tanulás, hanem minőségi.

Kapcsolódó oldalak:

- Otthontanulás német módra: Interjú Dagmar Neubronnerrel, az intézményen kívüli tanuláshoz való jog fő szószólójával
- Jan Fortune Wood: A szakértő-mítosz
- Fóti Péter: Tanítás és tanulás (2005)